

O súčasnosti a budúcnosti environmentálnej etiky

E. Smolková: About the Presence and Future of Environmental Ethics. Život. Prostr., Vol. 40, No. 1, p. 19 – 22, 2006.

Environmental ethics is a discipline we meet in Slovakia to a lesser extent in the last years. This article calls attention to the need of reflection of the meaning of the environment in axiological and ethical level. It also calls the attention to conceptual streams that appear in the last years and influence the environmental thinking and perception of the value of the present environment.

V posledných rokoch zaznamenávame postupný pokles záujmu o otázky týkajúce sa životného prostredia, čoraz zriedkavejšie sa stretávame s upozorňovaním na nevyhnutnosť reflektovania jeho významu ako existenčnej hodnoty. Prezentujú ho len vedecké publikácie, v médiách iného typu sa takmer nevyskytuje. Pri hľadaní a pomenovaní príčin tohto javu možno naraziť na množstvo rôznych dôvodov, objavíť rôznorodé odpovede a zdôvodnenia. Environmentálne myslenie však nepochybne nie je v súčasnosti v centre záujmu spoločnosti, dokonca v rámci posudzovania spoločenských aktivít boli environmentálne otázky vytesnené do politického a právneho rámca. Na jednej strane to znamená, že už existuje environmentálna legislatíva (v tomto kontexte sa nebudeme zaoberať jej kvalitou), ale na druhej indikuje aj to, že ak sa bude uvažovať o jej sprísňovaní, bude to na podnet vonkajších faktorov, predovšetkým odporúčaní a smerníc Európskej únie. Ak si uvedomíme, že právna norma je takmer v každom prípade minimom normy etickej, a to platí aj pre environmentálnu etiku, konštatujeme spomalenie procesov, predovšetkým v rovine etickej a axiologickej. Ide najmä o tie procesy, ktoré súvisia s presadzovaním a etablovaním environmentálnych hodnôt v súčasnej spoločnosti. Hovoríme zároveň o tom, že nové podnety z axiologickej a etickej sféry nie sú také intenzívne, ako to bolo v uplynulom desaťročí a preferencia environmentálnych hodnôt v populácii klesá. Ak je to skutočne tak, potreba širšieho kontextu environmentálnej problematiky je v súčasnosti ešte naliehavšia, než bola v minulosti. Nestačí, ak sa problémom bez preferencie morálnych súvislostí a vzťahov

venujú len štátne alebo nadnárodné inštitúcie. Tie sa zaoberajú metodologickými a metodickými otázkami a premietajú ich do riešenia konkrétnych problémov, akým je napríklad prefinancovanie určitých prostriedkov určených na environmentálne projekty. Mnohé podnety týkajúce sa prístupu k environmentu i spôsobov riešenia problémov prichádzajú, pravdaže, aj z mimovládnych organizácií. Do diskusií o týchto otázkach sa často zapájajú veľmi intenzívne, aktivity však neprekračujú rámec ich poslania. To neznamená, že nie sú pre environmentálne myslenie významné, skôr naopak. Avšak orientovať sa v tom, aké názorové prúdy reprezentujú, nie je vždy jednoduché, pretože pokrývajú celé názorové spektrum – od umiernených až po extrémne radikálne prístupy. Väčšina mimovládnych environmentálnych organizácií sa usiluje o širšiu akceptáciu environmentu, niektoré však môžu vyvolávať negatívne postoje verejnosti a ovplyvňovať posudzovanie environmentálnych problémov či ich naliehavosť. (Tesne po novembrovej katastrofe vo Vysokých Tatrách sa jedna nemenovaná mimovládna organizácia zviditeľňovala rozdávaním plyšových medvedíkov politickým predstaviteľom, pritom z jej poslania primárne vyplýva angažovanosť v hľadaní spôsobov riešenia situácie.) Domnievať sa, že mimovládne organizácie, ktoré majú v poslaní zakoncipované environmentálne aktivity, supľujú potrebu environmentálneho myslenia v populácii, je omyl, aj keď majú v súčasnej spoločnosti nezastupiteľné miesto.

Ak v strednej Európe zohrali environmentálne idey svoju úlohu v procese demokratizácie spoločnosti, bolo

Gabriela Trangošová (Slovensko): Guma. Ekoplagát 2005.

pravdepodobne iluzórne predpokladať, že budú hrať rolu aj v ďalších spoločenských procesoch. Akoby to bola ich historická rola a pre ďalší vývin spoločnosti predstavovali nevelmi pohodlnú názorovú orientáciu. Nehovoríme len o argumentácii liberálnych ekonómov, od ktorých takýto typ názorov možno očakávať. Ak proces zhodnocovania environmentu nemá len ekonomické kritériá a hodnota mimoekonomických entít (napríklad biodiverzity) je v súčasnosti zrejماً, je to dôsledok postupného etablovania sa environmentálnych hodnôt do hodnotových systémov v posledných 20 rokoch. Hoci environmentálne hodnoty prenikli do tradičných morálnych systémov, podotýkam, že nerovnakou mierou, naďalej fungujú také, ktoré zhodnocujú výlučne humánnu vrstvu. Faunu a flóru, ani charakteristiky krajiny do tohto kontextu nezaraďujú (Urbánek, 1997). Tieto názory, často prezentované ako tradičné, sa v súčasnosti intenzívne presadzujú. Keďže spoločenský tlak na ďalšiu akceptáciu environmen-

tálnych hodnôt poľavil a v súvislosti s vytváraním a presadzovaním sa nových morálnych kritérií vo vzťahu k environmentu sa nevytvárajú ďalšie záväzky, nevstupujú do morálnych súvislostí a vzťahov. Neiniciujú sa zmeny v tradičných morálnych systémoch, vraj niet na to dôvodu.

Ak si premietneme, čo sa v rámci environmentálnej etiky podarilo presadiť v uplynulých rokoch, na prvom mieste musíme spomenúť, že vedľa humánnej vrstvy sa začala zhodnocovať aj vrstva anorganická a organická (Rolston, 1988). Akceptácia tejto idey však nie je, ako sme naznačili, rovnaká vo všetkých morálnych systémoch. Podarilo sa ale dosiahnuť, že prenikla do myslenia ekonómov. Environmentálne stratégie sa stali, vďaka jestvujúcim environmentálnym očakávaniam, internou orientáciou firiem, ktoré z nej dokázali dlhodobo profitovať. V rámci environmentálneho myslenia sa na Zem sa začalo nazerať ako na organizmus, jednotný celok, Gaiu (Lovelock, 1993). Problémy životného prostredia sa vnímajú a posudzujú ako globálne problémy ľudstva, pretože sa týkajú všetkých ľudí na planéte. Environmentálna etika poukázala na to, že utilitaristické etické systémy, ktoré presadzujú antropocentrické kritériá, nemusia byť dlhodobo udržateľné a v jej rámci vznikli deontologické kritériá vzťahu k environmentu ako vzťahu k sebe samému (Jonas, 1997). Environmentálna etika nepochybne iniciovala vznik kritérií udržateľného života, resp. rozvoja, teda vlastne ovplyvnila súčasnú podobu legislatívy v nehumánnych charakteristikách i kritériá ekonomického rozvoja a v širšom kontexte aj súčasnú podobu sveta. Environmentálny kontext je súčasťou pedagogických procesov na školách, mladá generácia intenzívnejšie vníma hodnotu životného prostredia. V súvislosti s právom človeka na kvalitné životné prostredie je súčasťou ľudských práv.

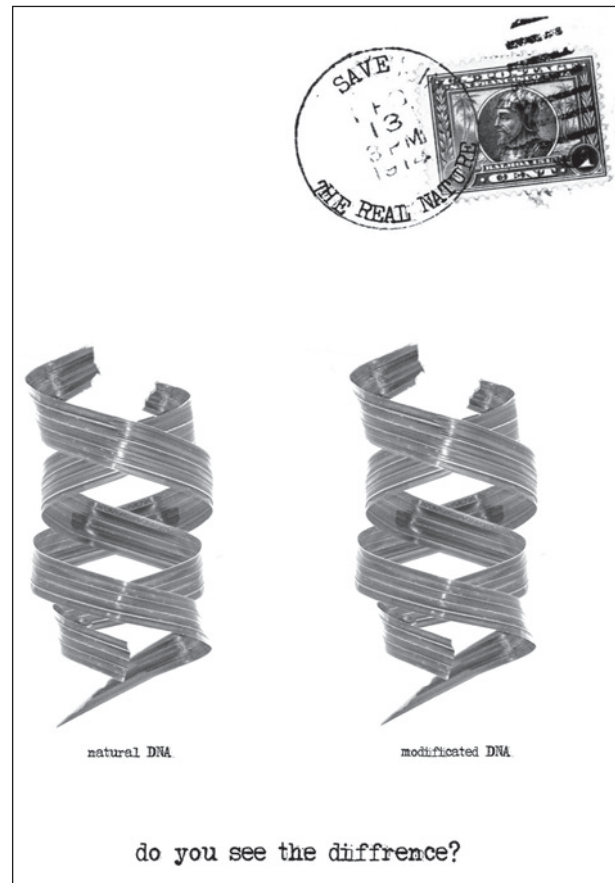
Vplyv a význam otázok týkajúcich sa environmentu bol v posledných desaťročiach nepochybny a je naďalej veľmi významný. Ak sa tento vplyv začne vytrácať a slabnúť, nebudú vznikať a presadzovať sa nové hodnotové očakávania vo vzťahu k environmentu a premietajú sa do etických noriem. Potom sa môže stať, že nebudú ďalšie legislatívne dôvody na tvorbu nových environmentálnych kritérií. Aj pretrvanie tých súčasných je otáznne, podobne ako vývoj v zmysle zhodnocovania environmentu a presadzovania ideí udržateľného rozvoja. Bez rozvíjania environmentálnej etiky sa vývoj môže z dlhodobého hľadiska zabrzdiť či nadobudnúť regresívne znaky.

Strata záujmu o širší kontext environmentálnej problematiky sa neprejavuje vo vedeckej a odbornej literatúre zaoberajúcej sa priamo otázkami životného prostredia, zaznamenávame ju však v rámci spoločen-

skovednej problematiky. S výnimkou niektorých konkrétnych problémov nevstupuje do politologických, ani politických diskusií, chýba aj v programoch politických strán. V posledných rokoch začali chýbať aj filozofické, sociologické, psychologické, politologické i iné analýzy environmentálnych problémov. Neskúmajú sa hodnotové očakávania vo vzťahu k environmentu a nevytvárajú sa nové normy, nezintenzívňujú sa požiadavky na pedagogický proces. V rámci dlhodobých rozvojových stratégií a v spoločenskom rámci sa začínajú environmentálne idey dostávať na okraj záujmu. Tento vývoj je charakteristický najmä pre Slovensko. V Česku zaznamenávame iné vývojové a sociokultúrne charakteristiky a environmentálna etika, ale najmä riešenie environmentálnych otázok v sociologickom kontexte je tu naďalej veľmi intenzívne (venuje sa mu napríklad J. Keller).

Spomínané trendy platia, paradoxne, skôr pre štátnu a verejnú sféru než pre podnikateľskú. Na prelome tisícročí sa vynoril nový názorový prúd, ktorý dostal názov environmentálny skepticizmus (Lomborg, 2001). Presadzuje tézu, že environmentálne problémy sa v posledných desaťročiach výrazne nadhodnocovali a venovala sa im neprimeraná pozornosť. Stabilita ekosystémov je vraj podstatne vyššia, než sa predpokladalo a mnohé prognózy a odborné analýzy treba posunúť do oblasti „mýtov“ a ideologickej argumentácie, ktorá je, podobne ako každá ideológia, problematická nielen názormi, ale aj spôsobom presadzovania. Aj keď v tomto prípade environmentálnych ideí. Ciele, ktoré boli v tejto oblasti definované v uplynulých desaťročiach, sú podľa environmentálneho skepticizmu pomýlené alebo nadhodnotené. Inými slovami, treba „zmäkčiť“ environmentálne kritériá a normy, prehodnotiť ich, upustiť od koncepcie udržateľného rozvoja a vrátiť sa k liberálnym predstavám (Smolková, 2004).

Environmentálny skepticizmus ostal takmer nepovšimnutý v nových krajinách Európskej únie, ani v SR nezaznamenal výraznejší záujem, aj keď sa ním zaoberali odborné štúdie a články. Našiel však horlivých stúpencom v krajinách západnej a severnej Európy, kde je environmentálne myslenie na veľmi vysokej úrovni. Presadzovanie environmentálneho skepticizmu vytvára predpoklady na zbrzdzenie procesu environmentálneho uvedomenia. Ako sme sa už zmienili, vytvoril predpoklady na spochybnenie potreby i platnosti environmentálnych kritérií, ktoré viedli k vytvoreniu normatívov platných v súčasnej Európe. Táto koncepcia je veľmi preferovaná v USA, kde štátna administratíva presadzuje idey veľmi podobné environmentálnemu skepticizmu, čo môže viesť k dlhodobému zbrzdzeniu niektorých globálnych environmentálnych aktivít.

Barbora Tobolová (Slovensko): Prírodná DNA. Ekoplágát 2005.

Problematika je však oveľa komplikovanejšia, než sa zdá na prvý pohľad. V posledných rokoch sa dostali do popredia bioetické problémy a niektorí predstavitelia environmentálnej etiky sa začali angažovať v tejto oblasti. Pokladajú totiž bioetické otázky za širší problémový rámec a v rámci bioetiky pomenúvajú priestor na presadzovanie environmentálnych ideí. Širší kontext bioetickej problematiky tento myšlienkový rámec naozaj vytvára. Pojem bioetika indikuje, že environmentálne otázky doň nesporne patria. Mnoho autorov však bioetické problémy vníma podstatne užšie, a tak problémy súvisiace s priestorom na uplatnenie environmentálnej etiky pretrvávajú. Mnohé problémy, ktoré súvisia s biotechnológiami, predstavujú tradičné environmentálne otázky. Genetické manipulácie a využívanie podobných technológií (napríklad klonovania), vyžaduje jednotné kritériá. Zatiaľ je však tendencia prijať len také, ktoré by sa vzťahovali na ľudskú populáciu, nie na faunu a flóru. Identifiká-

Cağ lar Okur (Turecko): Eco Crime. Ekoplagát 2005.

cia environmentálnych ideí prostredníctvom iných myšlienkových prúdov, teda aj cez bioetiku, je náročná aj pre mnohých odborníkov, nieto pre laickú verejnosť. Vyžaduje nielen širšie vedomosti, ale aj hlbšie premyslenie východiskových princípov a cieľov, než bolo bežné v rámci environmentálnej etiky. (V tejto oblasti sa intenzívne angažuje napríklad Singer, 1995.)

Environmentálna etika by sa teda nemala zriekať svojich ambícií a mala by naďalej intenzívne presadzovať svoje východiskové idey a závery, ovplyvňovať vytváranie a etablovanie environmentálnych hodnôt do jestvujúcich morálnych systémov a kritérií a vplývať na vznik nových hodnotových očakávaní, ktoré sa k nim viažu. Mala by naďalej intenzívne pôsobiť v procese tvorby hodnôt, teda v oblasti axiológie. Všetky javy a procesy vzťahujúce sa k životnému prostrediu, sa totiž posudzovali v kontexte toho, čo presadzovala a aj presadila environmentálna etika v posledných desaťročiach, ako „dobré“. Záujmom človeka bolo a bude konať tak, aby to bolo v súlade, a nie v rozpore s environmentálnymi charakteristikami. Ľudské konanie nemá viesť k poškodzovaniu životného prostredia. Základné charakteristiky environmentu sa vnímajú ako existenčné, tomu musí zodpovedať ich spoločenský význam a posudzovanie.

* * *

Obdobie zdôvodňovania potreby environmentálneho myslenia na základe hodnotových očakávaní

spoločnosti, vytvárania základov environmentálnej etiky a akceptácie environmentálnych noriem do právnych systémov v rámci jednotlivých krajín a neskôr na základe požiadaviek Európskej únie, je za nami. V súčasnosti by sme mali zaznamenávať úspešnú akceptáciu environmentálnych hodnôt do hodnotových systémov, ktoré ich predtým neobsahovali, sledovať ako fungujú v spoločnosti a či sa stali súčasťou kultúry. Konkrétne problémy by sa mali riešiť v súlade s environmentálnymi hodnotami a kritériami by sa mali postupne sprísňovať tak, aby sa kvalita životného prostredia zlepšovala. Dnes však nejestvuje žiadna záruka, že sa to naozaj stane. Hoci sa environmentálne hodnoty v mnohých systémoch etablovali, je otázne, či sa

budú aj naďalej presadzovať a fungovať ako regulaťívny správania voči životnému prostrediu. Hodnoty, a platí to aj pre environmentálne, si totiž konkurujú. Väzba medzi humánnymi a environmentálnymi hodnotami nie je ani zďaleka taká pevná, ako by sa dalo predpokladať, hodnotové štruktúry sú teda skôr voľné. Hodnotové presvedčenia a priority sa v populácii menia, a nie je zaručené, že environmentálne hodnoty, aj keď majú existenčný rámec, sa musia presadiť.

Literatúra

- Jonas, H.: Princip odpovědnosti. Praha, 1997.
 Lovelock, J. E.: Gaia: Nový pohled na život na Zemi. Prešov, 1993.
 Lomborg, B.: The Skeptical Environmentalist: Measuring the Real State of the World. Cambridge University Press, 2001.
 Rolston, H.: Environmental Ethics. Duties to and Values in the Natural World. Philadelphia, 1988.
 Singer, P.: Animal Liberation. New York, 1995.
 Smolková, E.: K otázke možných dôsledkov environmentálneho skepticizmu. Filozofia, 2004, 9, s. 641 – 653.
 Urbánek, J.: Postmoderná ochrana prírody alebo trvalo udržateľný rozvoj? Filozofia, 1997, 2, s. 89 – 97.

Doc. PhDr. Eva Smolková, CSc., Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 811 09 Bratislava
 smolkova.eva@fm.uniba.sk